

Güzel ve Çirkin

Gürbüz DENİZ*

a. Güzel

Güzel nedir? Güzellik tanımlanabilir mi? Bu tür sorulara yıllar önce çok net cevap verirdim. Misaller ve şekillerle bile bu sorulara mutlaka bir cevabım bulunurdu. Ancak yıllar geçtikçe zihnimde bu sorulara vereceğim cevaplar netliğini kaybetmeğe başladı. Hatta zaman zaman güzel ve güzellik var mıdır diye kuşkuya bile düştüm. Hamd olsun ki, şimdilik, en azından bana göre, benim için bir güzel tasavvuru ve bir güzellik hissedışı hâlâ var ve bu giderek de güçlenmekte.

Gençken ve mahiyetim genç bir hal üzere iken çok güzeller gördüm, birçoğunun tasavvuru gönlümde ve zihnimde yıllarca yaşadı. Fakat zamanla güzelin formu hakkında kuşkuya düştüm. Öyle ki, güzelden daha güzel, daha güzelden daha güzeller gördükçe güzel hakkında zihnim ve gönlüm çok çelişkiler yaşadı. O zaman güzel nedir? Sorusunun cevabını aramaya başladım ve kendimce aşağıda açıklanan cevapları buldum.

Güzel; ilk önce bir formu, bir sûreti temsil eder. Ona muhatap olan, onu mutlaka bir tasavvur veya bir ihata içine alır. Bu tasavvur veya ihata, bizdeki bireysel olan “tabî veya fitrî güzellik form”una uydukça heyecanlarımız artar ve çoğunlukla da haz duyarız.

Güzellik formu; hemen hemen her insanda farklı ayrıntı ve girintilere sahiptir. İnsanların ittifak ettikleri güzellik formu, genellikle, ortak payda gibi görünse de çoğunlukla bunlar dışarıdan dayatılan veya reklamı yapılan formlardır. Dün güzel gördüğüm gözlüğü bugün güzel görmüyorsam ya benim niteliğimde bir değişiklik olmuştur ya da çağımın güzellik formuna kendimi kapıtmışımdır. Bu aşamada güzellik için bunun dışında bir açıklama yok gibi.

Bir güzellik formu, tabî ve mütekamil olarak var mıdır? Bu soruya evet demek caiz, ancak bu forma tecrübe ile sınır getirmek-kendi bireysel tecrübeleme dayanarak- mümkün görünmemektedir. Enteresan bir durumdur ki, birey olarak kendimde, sürekli bir gelişim halinde olan bir form güzelliği ve

---

* Doç. Dr., An. Ün. İlahiyat F. İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı, gurbuzdeniz2002@yahoo.com

çirkinliği ile her daim muhatap olabiliyorum. Hem dıştan dayatmalar ve hem de kendi derûnumda sürekli bu gelgitleri yaşadığıma göre en azından bana göre, yani bireye göre; sabit bir güzellik suretinin olmadığını řu an kabul etmek zorunda kalıyorum. Bununla beraber dışarıdan gelen güzellik formları mevcut olmakla beraber, benim kendi kendime, ulu orta, eklektik tarzda zihnimde güzellik formları da oluşmaktadır. Bu sebeple güzellik formu; varoluşsal bir tecrübe taşıdığı gibi özellikle ontik bir öze dayanmaktadır. İnsan sahip olduğu güzellik idrakini ve tasavvurunu geliştirdikçe, varoluşsal güzellik formu, ontik özü yakalamaya sürekli meyyal hale gelmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, her insan, kapasitesi nispetinde güzellik formu üretebiliyor. Sanatçı ile sanatçı kabiliyeti taşımayan her hangi bir insan arasındaki fark, bu kapasite farklılığı sebebiyle belirginleşmektedir.

Güzellikte ontik özün sınırı, birey olarak beni yani insan tekini aşmaktadır. Bu sebeple de bu öze ilahî tezahür demektediriz. Çünkü sürekli peşinde olduğum ama her zaman başka bir üst formla ortaya çıkan güzellik sınırı beni aşmakta ve sınırsıza doğru beni kendine çekmektedir. İlahî olan bu tezahür; yalnızca bireysel olan varoluşsal tecrübemle, bende tecrübe konusu olabilmektedir.

Şimdi biraz önce sorduğumuz, “güzellik formu var mıdır?” sorusuna cevap verebiliriz: Tecrübe ile ulaştığımız bir güzellik formu var ve fakat bu form başka formlara nispetle ya olumlu veya olumsuz yönde değer kazanmaktadır. Çoğunlukla değer kaybı veya kazanımı “ güzellik” hissini ve aklının gelişmesi ile doğru orantılı olarak zuhur etmektedir. Anlıyoruz ki; güzel olan sûret, başlangıçta, çaktırmadan; ama gittikçe güzellik inancının ve aklının egemenliği altında gelgitler yaşamaktadır. O zaman güzelliği nasıl anlamalıyız?

Güzellik; önce bir duygu, sonra bir aklediş ve nihaî olarak bir inancın adıdır. Kudemamız, her şeyin güzellik dolayısı ile var olduğunu kulağıımıza fısıldamıştır. Güzellik duygusu olmasaydı-taş gibi demeyeceğim çünkü onun da bir hissediş var-var olmazdık. Bütün kâinatın ve özellikle de insanın varlık sebebi; güzellik hissi, güzellik aklı ve güzellik inancı sebebiyledir.

Güzel formu, güzellikten izin almadan hiçbirimizin varoluş dünyasına adım atamaz/atamıyor. Eğer bizde güzellik hissediş tabii olarak yoksa onu kendi kendimize var etme nasibimiz ne yazık ki yoktur. Böylece anlıyoruz ki, güzel formu yani varoluş; güzellik duygusu ise ontolojik temelli olarak kendilerini bize tanıtmaktadırlar. Bu tanımda her bir birey kişisel yetenekleri, elde etmiş olduğu eğitim, içinde bulunduğu tarih anlayışı ve içinde yaşadığı zamana göre farklılıklar taşımaktadır.

Güzellik, insan denen varlığın diğer adıdır. Çünkü insandan başka bu varlık dünyasında insan gibi bir güzellik hissine sahip başka bir varlık yoktur. İnsan

nedir? dediğimizde Aristoteles gibi; “o, düşünen canlıdır” demektedir. İbn Sina anlayışında insan, “hem düşünen canlı ve hem de ölen varlıktır. Hatta insanın ölümü kendisinin kemâlidir.” Peki bir sanatçı için insan nedir? Dediğimizde elbette onun tanımında “güzellik” yer almaktadır. Ona göre; “insan, düşünen ve özellikle de güzeli düşünebilen canlı varlıktır”. Böylece güzel ve güzellik halinin kendisinde öyle veya böyle zuhur ettiği varlık, bu ayırt edici özelliği dolayısı ile insan olmaya hak kazanmaktadır.

Güzellik bir yerden bir yere koşup gitmek, bir vitrinden diğerine göz gezdirmek değildir. Güzellik ilahî varlığın hüsnünün bizdeki sonsuz tecellisidir. Bu tecelliye kimi zaman aşk da demektediriz. Bu tecelli, hislerimizin tabi yetkinliği ve bu yetkinliğin failliği nispetinde bizde his olarak en yüksek seviyede ortaya çıkmaktadır.

Hissî güzellik, çoğu zaman varlık; varlık işaretlerini sûrî sûret (güzel) ile bizde kendisini örneklendirir. İnsanların büyük çoğunluğu (avam) bu aşamayı güzelliğin zirvesi sanmaktadır. Ancak bu durum yetkin akla sahip olanlar için süreklilik arz etmez. Bu sebeple güzellik aklı, güzellik hissini tecrübelerle ve özsel akledişle aşarakkapımızı tıklar. Böylece güzellik hissindeki bütün güzeller tek bir güzel haline gelirler. Bu güzellik formu içinde kaybolduğumuzda ve aynı zamanda da onu akli olarak anlamlandırdığımızda güzellik hissi değer kaybına uğrar. Çünkü güzellik hissinde güzel formunun bulunmasından dolayı güzelden günele olan seferlerimiz bizi güzel ve güzellik hakkında önce kuşkuya sonra da düşünceye sevk eder. Böylece düşüncede aklın güzelliği veya güzellemesi ortaya çıkar.

Aklî güzellik; her güzel formun soyut ve muhayyel tasavvurunun, kendi kendine teması ve aklın gücü nispetinde bütün noksanlıkları gidermeye çalışan akli çıkarsamalardır. Sanki Platon’un güzellik idesi metafizik olarak tecrübe ediliyormuş gibi bir düşünce serüveninin içine düşmek, güzellik aklının en önemli özelliği olmaktadır. Bu aşamada bizde, tecrübeden çok bilgi ile süslenmiş güzellik tasavvurlarının akliliği bulunmaktadır. Bu akli güzellik tasavvur ve anlayışları insana haz verseler de tecrübî güzellikten kopuk oldukları için zamanla bıkkınlık vermeye başlamaktadırlar. Hissî güzellik ve akli güzellik düzeylerinin bazı eksiklikleri bizi topyekün kuşatacak bir güzellik serüvenine doğru sürükler ki, işte bu güzellik, güzellik inancı/güzellik imanıdır.

Güzellik imanı, “bir inanç tarzıyla” kendi güzelliğini kendisine bağlar. Eğer bütün güzellik formlarına bir insanın birbirinden farklı inancı olursa bu durum bir birey olarak insan tekininin kapasitesini aştığı için o insan şizofrenleşebilir. Ancak bir güzellik inancı üzerinden diğer güzellik inançlarına yer açmak, bir inanç üzerinde olan güzelliği evrensel düzeye çıkarma imkânı doğabilir.

Form olarak çok güzel bir varlık; aklî ve imanî güzel noktasında hiç ilgi çekmeyebilir. Hatta aklî ve imanî güzellik anlayışına sahip olanlar ondan nefret eder onu çirkin de görebilirler. Hani “diken gibi batıyor” diyoruz ya, öyle bir şey.

Güzellik imanı; hissî güzellik ve aklî güzellik tecrübesini ve birikimlerini yaşamadan var olmak istediğinde, çok kaba, kırıcı ve çirkin hallere düşmektedir. Bu sebeple güzel ve güzellik, ancak tedrici olarak insanın kendisini keşfi ile ortaya çıkmalıdır. Güzellik imanı; topyekun bir varlık ve varoluş halidir. Hissine ve aklına egemen olamamış bir iman, inandırıcı olmadığı gibi seven de değildir. Yine böyle bir iman zevk vermediği için iman da sayılmaz.

Güzellik imanı; varlığa bütün ceplerinden sirayet etmiş olan ilahî hüsnü görme, anlama, anlamlandırma ve kabul etme aşamasıdır. Bu aşama, sürekli şuur halinde bulundurulmaya çalışılmalıdır. Bu şuur hali, güzelliğin üç aşamasını birbirine karıştırmadan, şuur halinin gizemini bireysel olarak yaşama uğraşısıdır. Güzellik hissi, güzellik aklı ve güzellik imanı aşama aşama bir insanda meydana geldiğinde o insan aşk ve erdem ahlakına sahip olabileme nasibine ulaşabilir. Bu hal ile muttasıf kimseler güzel insanlardır.

b. Çirkin

Çirkin; lügatlarda güzelin zıddı olarak tanımlanıp konumlandırılmaktadır. Bu durumda, çirkin hangi güzelin zıddıdır? sorusu doğal olarak akla gelmektedir. Tanımından da anlaşılacağı üzere çirkinin zatına münhasır bir tanımı yoktur. Çünkü çirkin, güzele nispetle ifadeye veya bilgiye dahil edilmiş bir kavramdır.

Çirkin; kişiden kişiye, coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre değişiklik arz eden bir kavramdır. Yani çirkin dediğimiz şeye veya varlığa her ne kadar duyudan hareketle ad veriyorsak da, herkesin müttefik olduğu bir çirkin ve çirkinlik tanımı yoktur. Çünkü varlık, varlık olması hali ile güzel ve iyidir. Varlıkta tabii olan güzellik, yine varlıkla ilişkili olarak ifade edilen çirkinliği evrensel düzlemde yok hükmüne sokmaktadır. Çirkinin tarihle, coğrafyayla, medeniyet tezahürü ile kültürel anlayışla ilgisi bulunduğu gibi her bir kimsenin kendi bireysel hali ve ahvalıyla de ilişkisi bulunmaktadır.

Güzellikte olduğu gibi çirkin tanımlamaları ve kabulleri de zamana, tarihe, yere ve konuma göre bize, bir şekilde, dayatılan algılamalardır. Çin’de çirkin, Amerika’da çirkin Türkiye’de çirkin kabulleri; coğrafi olarak, kültürel olarak ve varlığın iklim etkisi altındaki ekseninde şekillenmektedir.

Çirkinlikte İnsan söz konusu edildiğinde, özellikle o insanın yaşı, yaşam tarzı, beslenmesi ve mesleği dolayısıyla belli değerlendirmelere tabi tutuluyor olduğunun hatırdan çıkarılmaması gerekmektedir.

Çirkinlik bir ölçüyle ölçülebilir mi? Böyle bir sorunun geometrik olarak doğruluk payı olmakla beraber yine bu husustaki yargının değeri, değerlendirmeyi yapanın izafiliğine dayanacaktır.

Çirkinlik varlık formundan çıkan/çıkarılabilen bir husus değildir. Çirkinlik; çoğunlukla beğenmek veya beğenmemekten neş'et eden kişisel değerlendirmelerin sonucudur. Beğeni veya beğenmeme ise bir haldir, değişmez yasaları olan bir tanımlama alanı değildir. Bu durumda çirkin diye ifade edilen her hüküm indîdir yani kişiseldir. Bu indîlik, o kimsenin kendisine ve çevresine hangi gözle baktığının kriterini bize gösterir. Karamsar bakış; her şeyi kötü ve çirkin görür. Dengeli bakış; bazı şeyleri güzel bazı şeyleri çirkin görür ki bu bakış açısı realisttir. Çirkin duygusunun zıddı ile eşyaya bakan kimse ise iyimser bakış açısı ile varlığa bakar ki her şeyde ve her yerde bir güzellik görür.

Bir şey zıddı ile tanımlanıyorsa veya bilgiye konu ediliyorsa ya o şey yoktur veya varlığı zatından olmayıp başkası sebebiyle varlığı kabul edilendir. Ki buna araz denmektedir.

Çirkinin arazlığı, çirkinliğin bir varlığa sirayet etmesinden ziyade, dışarıda olan birinin değerlendirme ve kararı doğrultusunda kimlik kazanmasıdır. Böyle bir zeminde değerlendirmelerde bulunduğumuzda, çirkinin bizatihi zatta veya cevherde bile araz olmadığı, sonuç olarak da çirkin denen bir varlığın bulunmadığı sonucuna ulaşabilmekteyiz. Tıpkı “yokluk, kötülüktür” hükmünde olduğu gibi. Çünkü çirkinlik ontik olarak varlığa değil yokluğa veya varlıktaki noksanlığı işaret eder. Bununla beraber yine de kendisine çirkin dediğimiz şeyler bulunmaktadır. Bunları nasıl değerlendirebiliriz?

Çirkinlik, varlığın olumsuz konumda veya durumlarda bulunma halidir. Bu ise arızî kötülükte olduğu gibi ilişkisel durumdan kaynaklanan kötülük manasını tazammun etmektedir. Örneğin birisinin birisine haksız yere tokat atması ontik değil ilişkisel kötü manasına geldiği gibi, düzgün ve düzenli yapılmış bir duvarın içine yontulmamış herhangi bir taşın konulması ise yontulmamış taşın çirkinliğini değil, bulunduğu konum itibari ile uygunsuzluğunu ifade eder. Halbuki bu yontulmamış taş, kendisi gibi yontulmamış taşlar arasında hiçbir zaman çirkin konumunda değildir. Öyleyse çirkin; bir varlığın cevherine ait bir arızaya değil, bir varlığın bulunmuş olduğu konuma nispetle çirkin diye değerlendirilmektedir. Bir şeyin kendisine özgü bir konumu bir başkasını kanun düzeyinde ilgilendirmiyorsa o şey, özsel ve arazsal değil konumsal olarak çirkindir. Yine çirkin çirkin dedirten bir başka sebep de bir şeye çirkin diyen zihnin şahsına münhasır olarak bir şeyi zihninde tasarlayıp konumlandırmasıdır.

Bir şeyin çirkinliği ile o şeyin varlık durumundaki bütünsel noksanlığı arasında da fark bulunmaktadır. Bir odun, insan olmadığı için insan gibi çirkin de

değildir. Bir insan göze veya ele sahip olmadığı için de çirkin olamaz. Her ne kadar dışarıdakinin görme alışkanlığını bu hal bozsa da buna çirkin demek doğru olmaz. Çünkü ortada çirkinliği ifade eden bir varlık bulunmamaktadır. Burada çirkin, bir varlığın tamlık ve noksanlığına göre yapılmaktadır.

Var olan her şey, tabii haliyle güzeli ve iyiyi ifade eder. Çünkü insan tabiatı, tabii halinde var olan bir şeye çirkin dememektedir. Çirkinlik tanımı veya değerlendirilmesi; çoğunlukla bu değerlendirmeyi yapanın alışkanlıklarına bağlı bulunmaktadır. Önce bir güzel ve çirkin formuna zihin formatlanmakta ve daha sonra da bu formata uymayan her şeye çirkin denilmektedir.

Şunu da ifade edelim ki güzel görelidir, güzellik ise sınırsız forma sahiptir. Güzel ve çirkin dediğimiz her form ise nispi kapsamda bulunmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmelerimiz doğrultusunda anlaşılacağı üzere sınırsız bir güzellik formu bulunduğu halde sınırsız bir çirkinlik formu bulunmamaktadır. Bu sebeple “eşyada asıl olan ibahattır” denilmiştir.

Güzel mi çirkine, yoksa çirkin mi güzele izafettir? diye soracak olursak; kesinlikle çirkin güzele izafettir. Güzelliğin güzelliği kendinden daha güzele veya kendinden daha az güzele nispetledir. Güzelin kendisinden daha az olan güzeli, kimi zaman ve çoğu zaman çirkin diye isimlendirilmektedir. Halbuki esasta o şey de güzeldir. Çünkü bir güzele, en güzelden az güzel olmasından dolayı çirkin diye isim veriliyorsa bu durumda, “her şey tabiatı icabı güzeldir” dememiz tabii bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda; “varlığın oluş için üzerine aldığı bütün sûretler güzeldir” dememiz mümkün hale gelmektedir. Buna ilaveten güzellik veya çirkinlik değerlendirmeleri eğer forma göre yapılıyorsa, bilinmelidir ki, hem kalemin ve hem de kalemlığın formu soyuttur. Soyut olan bir şeyin ise çirkin olması, o soyut şey ile ilgili tasavvura sahip olan kimsenin mahiyeti/derûnu ile ilgilidir. İç dünyası kendisi ile ve eşya ile uyumlu olan kimse için çirkin diye bir şey yoktur. Eğer bir kimsenin derûnu, yani zihni ve kalbi birbiriyle barışık değilse o kimsenin güzeli de çirkini de çirkindir. Bu tür insanların güzel ve çirkin değerlendirmeleri elbette vardır. Ancak onların güzellik ve çirkinlik değerlendirmeleri fikri/akli olmayıp, şehvî ve gadabîdir. Şehvî ve gadabî bütün değerlendirmeler kişiye özgü istek, arzu ve egemenlik gibi kişisel kabul ve redlerin sonuçlarıdır.

Hız. Peygamber’in bir leste; leste ki dişlerin güzelliğini görmenin önemine işaret etmesi çok kıymetlidir. “Nasıl bakıyorsan öyle görürsün” özdeyişinin anlamı da budur. Yunus; “yaratılanı severim Yaratıcı’dan ötürü” derken bütün yaratılanları güzel görmüştür. Çünkü insan, güzel gördüğünü sever. Sevgi ise varlığın meydana getirilmesindeki temel gayedir.